

ДЕМОКРАТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СОЦІОГУМАНІТАРНОЇ ОСВІТИ

Актуальність дослідження обумовлено певними факторами, як-от війна, геополітичні й соціально-економічні виклики, подолання яких потребує формування нової парадигми підготовки молоді до життя в умовах демократії; посилення ролі університетів у зміцненні громадянського суспільства й демократичних інститутів; зростання уваги до соціогуманітарної освіти як важливого інструменту підготовки відповідальної національної еліти та соціально активних громадян.

Мета дослідження — визначити демократичний потенціал університетської освіти в Україні в контексті реалізації третьої місії університетів. Для досягнення мети запропоновано охарактеризувати сутність третьої місії університетів для повоєнного відновлення України, визначити роль соціогуманітарної освіти в її реалізації, окреслити методи оцінювання впливу соціогуманітарної освіти на громадянську активність молоді та індикатори вимірювання її ефективності.

Методи дослідження: теоретичний аналіз зарубіжних і вітчизняних джерел з проблем реалізації третьої місії університетів — для виявлення кращих європейських і українських практик; узагальнення — для визначення індикаторів громадянської активності студентської молоді та вибору оптимальних для українських закладів вищої освіти методів оцінювання ефективності соціогуманітарної освіти; діалектичний метод — для визначення проблем розвитку соціогуманітарної освіти в контексті реалізації третьої місії університетів; прогностичний — для визначення перспектив розкриття демократичного потенціалу соціогуманітарної освіти в умовах трансформації вищої освіти в Україні.

Результати дослідження. Здійснено аналіз публікацій зарубіжних і вітчизняних дослідників, які вивчали вплив університетів на формування у молоді компетентностей, необхідних для життєдіяльності в демократичному суспільстві. Зарубіжні вчені (Мюррей, Вестгаймер, Гіллс, Гуруккал, Ліч, Колле-Сабє, Перрін, Реймерс та ін.) репрезентують освіту не лише як засіб інформування, а й важливий фактор мобілізації молоді до участі в демократичному житті суспільства. Вони сходяться в думці про те, що громадянська компетентність формується на основі розвитку критичного мислення і гнучкого поєднання формального навчання, практичної участі та міжкультурного досвіду. Крім того, вони наголошують, що в умовах глобальних викликів у суспільствах постає запит на освітні моделі, що сприяють зміцненню і розвитку демократії (Leach et al., 2024).

У дослідженнях сучасних українських учених, зокрема Н. Дічек, Ю. Мєлкова, О. Петроє, П. Сауха, В. Усик, Н. Шофолової та ін., соціогуманітарна освіта дедалі частіше розглядається як ключовий інструмент формування демократичного громадянства, національної ідентичності та суспільної стійкості. Війна в Україні та геополітичні загрози для існування демократії в усьому світі зумовили значне зростання уваги вітчизняних дослідників до феномена «третя місія університетів». Зокрема, у системі Google Академія зосереджено 16400 вітчизняних публікацій, в яких згадується про «третю місію», тоді як ще у 2023 році таких було лише 120 (Петроє & Шофолова, 2023, с. 41). Після 2014 р. так само стрімко зросла увага до цього феномена і в публікаціях, включених до наукометричних баз Scopus та WoS (Petrushenko, Vorontsova, Dorchak & Vasylieva, 2023, с. 69).

Феномен «третя місія університетів» науковці розуміють як суспільне служіння, що виходить за межі освітнього і наукового процесів, охоплює соціальну, культурну, економічну взаємодію з громадою, бізнесом і владою, що узагальнено у так званій моделі взаємодії «Університет 3.0» (Усик, 2025, с. 37). З'ясовано, що сучасні університети мають поставати соціальними брокерами, які інтегрують різні середовища й допомагають розв'язувати суспільні проблеми як центри соціальних інновацій, підприємництва, регіонального розвитку й громадянської участі. Вчені виокремлюють п'ять основних напрямів реалізації третьої місії: освіта впродовж життя, соціальна активність, сприяння розвитку підприємництва, інноваційна діяльність, політична участь.

Аналіз джерельної бази засвідчує також зростання уваги в Україні до соціогуманітарної освіти (Шмиголь, ред., 2018). Зокрема, в системі <https://scholar.google> виявлено 6400 статей, в яких звертаються до понять «соціогуманітарна освіта» та «соціогуманітарний розвиток». Після 2022 р. соціогуманітарну освіту все частіше називають найбільш дієвим інструментом демократизації, формування громадянської ідентичності та соціальної згуртованості. У межах реалізації третьої місії вона покликана: формувати інтелектуальні і соціокультурні якості, необхідні для демократичного громадянства (критичне мислення, повага до прав людини, толерантність, уміння вести діалог і співпрацювати); сприяти розвитку демократичної культури в суспільстві (громадянська освіта, виховання, соціальна відповідальність); забезпечувати підготовку фахівців, здатних брати активну участь у громадському житті (громадянська активність, лідерство), підтримувати міжкультурний діалог і соціальну інтеграцію (відкритість, терпимість, толерантність); заохочувати участь університетів у соціальних проєктах, гуманітарній допомозі, волонтерських ініціативах (згуртування українського суспільства для повоєнного відновлення).

Отже, соціогуманітарна освіта здатна впливати на: демократизацію освітнього процесу, в якому навчання базується на інтерактивних методах, проблемно-орієнтованому підході та партнерстві всіх учасників; формування компетентностей для демократичного громадянства на всіх рівнях освіти; розвиток соціальної відповідальності та активної громадянської позиції у студентів і викладачів; активну взаємодію з громадою, владою і бізнесом задля спільного вирішення соціальних проблем; створення

майданчиків для громадянського діалогу, зокрема у рамках соціальних інновацій та культурних проєктів. Це й визначає демократичний потенціал соціогуманітарної освіти, що посилює роль університетів як соціально відповідальних інституцій, спроможних впливати на розвиток демократичного суспільства.

Виявлено також, що Україна вже має позитивний досвід реалізації цієї місії (Третя місія: соціальна та громадянська відповідальність університету, 2025). Водночас аналіз освітніх програм багатьох закладів вищої освіти засвідчує негармонійність теоретичного і практичного складників цієї місії, що виражається у надмірному захопленні університетів професійною підготовкою та маргіналізації духовного і культурного розвитку особистості (Петренко, 2024, с. 15). Тобто, знансєвий складник соціогуманітарної освіти (освітні компоненти) значно поступається практичному (активності). Це означає, що студенти не завжди мають достатньо глибоких знань для усвідомленої участі у запропонованих університетом заходах чи проєктах, що збільшує ризик використання маніпулятивних технологій у залученні молоді до суспільно-політичного життя.

Тож актуалізується розроблення і впровадження механізмів моніторингу та оцінювання ефективності соціогуманітарної освіти, вимірюваність якої забезпечується саме на основі практичного складника третьої місії. З огляду на це, науковці запропонували алгоритм масштабування позитивного досвіду реалізації третьої місії, що передбачає: формування національної концепції третьої місії українських університетів; визначення індикаторів її якості і розроблення критеріїв оцінювання; залучення цих індикаторів до системи оцінювання якості освітніх програм та освітньої діяльності університетів; створення спеціальної комісії у структурі Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти; проведення періодичного оцінювання якості третьої місії університетів та моніторингу ефективності її реалізації (Петроє, & Шофолова, 2023, с. 47). Здійснено аналіз методів оцінювання впливу соціогуманітарної освіти на громадянську участь (Репуччі, 2010, с. 43–44), які базуються на комплексному підході, що охоплює кількісні й якісні інструменти для аналізу змін у рівні громадянської активності, цінностях та навичках студентів і випускників. Виокремлено основні методи, застосування яких є оптимальним у реалізації третьої місії українських університетів: опитування та анкетування учасників освітніх програм для виявлення змін у знаннях, ставленнях, мотивації та участі у громадських активностях; інтерв'ю і фокус-групи для глибшого розуміння мотивів, перешкод та досвіду громадянської участі, що сформувався в результаті освіти; спостереження за активністю студентів у громадських проєктах, волонтерстві, участі в культурних і соціальних ініціативах; аналіз кейсів та практичних результатів (кількість ініціатив, участь у громадських слуханнях, соціальних кампаніях, наявність лідерських ролей, що виконують випускники); панельні дослідження (зміни у громадянській участі до і після здобуття соціогуманітарної освіти).

Окреслено ключові інструменти оцінювання ефективності соціогуманітарної освіти на основі громадянської активності студентів і випускників, а

саме: визначення рівня участі (пасивне інформування; активна участь; впливовість у прийнятті рішень); оцінювання можливостей для внесення пропозицій і впливу на рішення; вимірювання якості інформації, якою володіють учасники; репрезентативність учасників і різноманітність форм їх участі; використання методів самооцінювання та оцінювання іншими (360-градусна оцінка) (Ковшун, 2016). Для підвищення об'єктивності такого оцінювання вчені рекомендують використовувати комбінацію кількісних і якісних методів (педагогічних і соціологічних), що дають змогу комплексно оцінити знання, навички, практичні дії та ставлення студентів до громадської активності.

Виокремлено показники ефективності реалізації в університеті соціогуманітарної освіти: частка студентів, які беруть участь у волонтерських чи соціальних проєктах; кількість студентів, які займаються громадською діяльністю (участь у студентському самоврядуванні, громадських організаціях); частота участі студентів у громадських заходах (мітинги, збори, консультації, петиції); відсоток студентів, які голосують на виборах, беруть участь у виборчих кампаніях; кількість ініціатив, запропонованих і реалізованих студентами в громадському чи університетському житті; оцінка знань (наприклад, середній бал за тестами про права і обов'язки громадянина); відсоток студентів, які виявляють інтерес до політики та соціальних проблем через опитування; частота використання студентами можливостей впливу на прийняття рішень (участь у громадських слуханнях, подання звернень).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Третя місія університетів, або місія суспільного служіння, виходить за межі класичних функцій вищої освіти (навчання студентів і проведення наукових досліджень) і передбачає: трансфер знань і технологій у суспільство; співпрацю з органами влади, бізнесом і громадськими організаціями; забезпечення внеску в соціально-економічний і культурний розвиток регіону та країни; вирішення актуальних суспільно-політичних проблем. Ця місія перетворює університети з ізольованих академічних центрів на активних акторів соціальних змін. Така трансформація можлива за умови забезпечення якісної соціогуманітарної освіти. Соціогуманітарні дисципліни (філософія, соціологія, політологія, історія, культурологія тощо) відіграють вирішальну роль у формуванні демократичних цінностей і громадянських навичок. Вони допомагають: розвивати критичне мислення та аналітичні здібності; формувати громадянську свідомість, толерантність, взаємоповагу і здатність до міжкультурного діалогу; виховувати активну громадянську позицію та готовність брати участь у житті громади.

Тож демократичний потенціал соціогуманітарної освіти в контексті реалізації третьої місії університетів полягає у формуванні демократичних цінностей, компетентностей і громадянської активності, що сприяють соціальній відповідальності, діалогу та взаємодії університету зі спільнотою поза межами академічної сфери. В умовах сучасних викликів (війна, криза довіри до міжнародного права та світових безпекових інституцій, соціально-економічна нестабільність) демократичний потенціал соціогуманітарної освіти набуває в Україні екзистенційного значення. Дослідження виявляє актуальність: розроблення ефективних освітніх програм, що сприятимуть

розвитку громадянських компетентностей і підвищуватимуть рівень громадянської культури молоді; обґрунтування доцільності гармонійного поєднання формальної соціогуманітарної освіти з практичними проєктами, що дозволяють оцінювати її результативність; запровадження дієвої системи моніторингу ефективності соціогуманітарної освіти.

Leach, T., Collet-Sabé, J., Tort Bardolet, A., & Simó Gil, N., & Clarke, M. (2024). The role of education in a democracy: continuing the debate. *Oxford Review of Education*, 50(4), 484–498. <https://doi.org/10.1080/03054985.2023.2239702>

Petrushenko, Y., Vorontsova, A., Dorchak, R., & Vasyliieva, T. (2023). The third mission of the university in the context of war and post-war recovery. *Problems and Perspectives in Management*, 21(2-si), 67–79. [https://doi.org/10.21511/ppm.21\(2-si\).2023.09](https://doi.org/10.21511/ppm.21(2-si).2023.09)

Ковшун, Л. (2016, 14 січня). Як оцінювати громадянську участь: шість інструментів. МІСТОСИТІ. <https://mistosite.org.ua/articles/yak-otsiniuvaty-hromadiansku-uchast-shist-instrumentiv>

Мелков, Ю. (2025). Соціальна та інституційна трансформація сучасного університету: досвід Університету Генуї. *International Scientific Journal of Universities and Leadership*, (19), 49–60. <https://doi.org/10.31874/2520-6702-2025-19-49-60>

Петренко, Л. М. (2024). Актуалітети викладання психолого-педагогічних дисциплін у закладах вищої освіти. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія «Педагогічні науки»*, 2, 12–17. <https://doi.org/10.31651/2524-2660-2024-2-12-17>

Петроє, О., & Шофолова, Н. (2023). Третя місія університетів: досвід Італії для України з імплементації й оцінювання. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Педагогіка»*, 1(17), 41–49. <https://doi.org/10.17721/2415-3699.2023.17.08>

Репуччі, С. (2010). Оцінки громадянського суспільства: посібник користувача. Нью-Йорк-Осло: ПРООН. https://gurt.org.ua/uploads/news/2011/08/10/undp_civil_society_assessments_guide_ukr.pdf

Третя місія: соціальна та громадянська відповідальність університету. 2024 рік. МДПУ імені Б. Хмельницького. <https://mdpu.org.ua/tretya-misiya-universytetu/tretya-misiya-sotsialna-ta-gromadyanska-vidpovidalnist-universytetu-2024-rik/>

Усик, В. (2025). Третя місія університетів України в контексті війни та відновлення. *Вчені записки Університету «КРОК»*, 2(78), 35–43. <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2025-78-35-43>

Шеренговський, Д. (2023, 17 жовтня). Що таке третя місія університетів і чому вона важлива в час війни? *Український католицький університет*. <https://ucu.edu.ua/news/shho-take-tretya-misiya-universytetiv-i-chomu-vona-vazhlyva-v-chas-vijny/>

Шмиголь, М. Ф. (ред.), Агафонова, Н., Балута, Т., Гловацька, О., Махінла, Ю., Румянцева, А., Симоненко, С., Щербина, Н., Щубелка, Н., & Юшкевич, Ю. (2018). *Соціогуманітарний потенціал освіти як чинник модернізації українського суспільства: Колективна монографія*. Київ: Одеський національний економічний університет.